

KORXONA MOLİYAVIY RESURLARINING IQTISODIY MOHIYATI SHAKLLANISH MANBALARI

G.Ya.Muxibova

TAQU, “Iqtisodiyot va ko’chmas mulk” kafedrası dotsenti

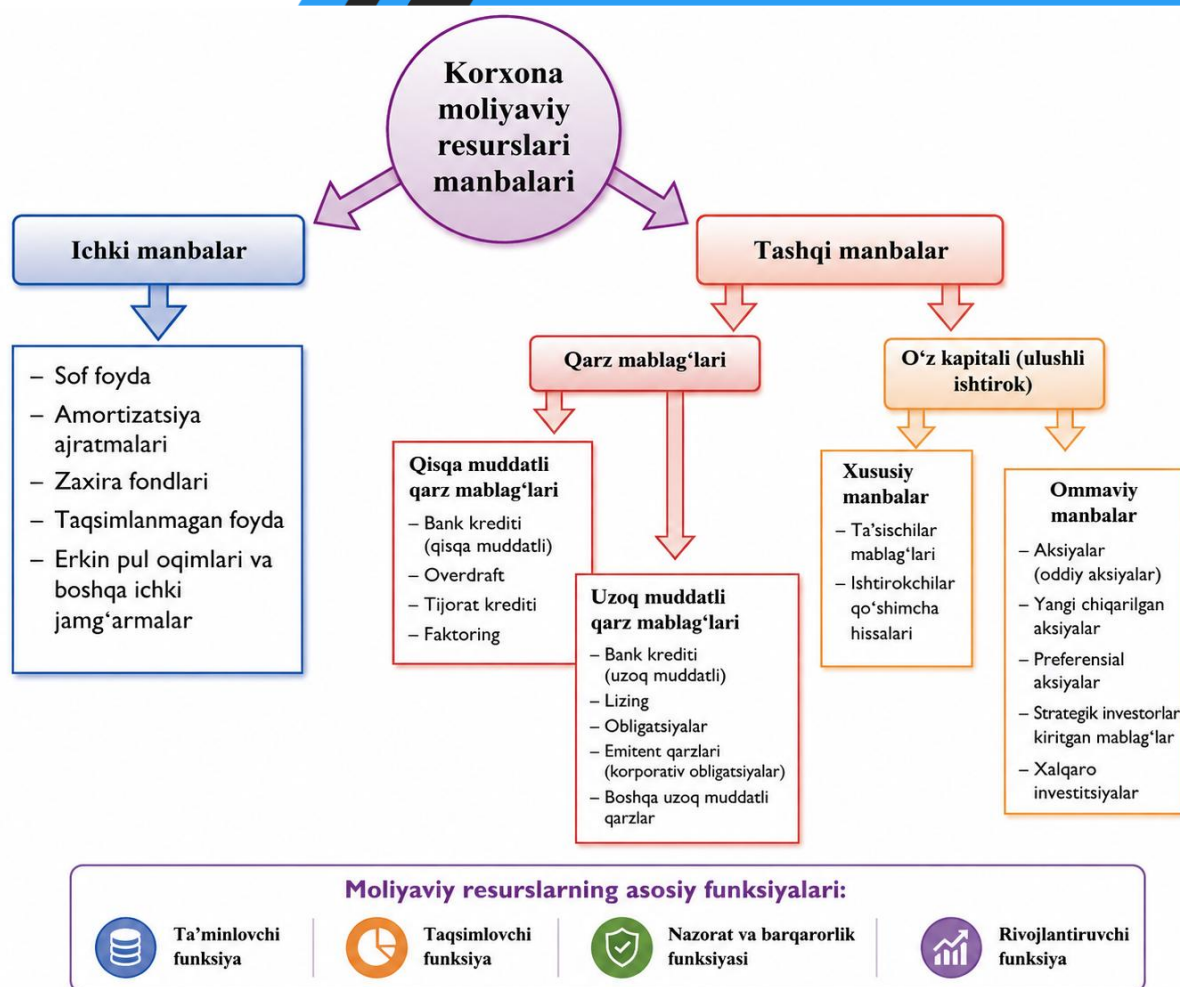
<https://doi.org/10.5281/zenodo.21093753>

Korxona moliyaviy resurslari xo’jalik yurituvchi subyekt faoliyatining iqtisodiy asosini tashkil etadi. Ular korxonaning joriy faoliyatini yuritish, ishlab chiqarish jarayonining uzluksizligini ta’minlash, investitsiya loyihalarini moliyalashtirish, majburiyatlarni o’z vaqtida bajarish hamda foyda olish maqsadlariga xizmat qiladigan pul mablag’lari va pul shaklida safarbar etiladigan manbalar yig’indisidir. O’zbekiston qonunchiligida korxona mulkchilikning turli shakllarida tashkil etilishi va faoliyat yuritishi mumkinligi belgilangan bo’lib, bu korxona moliyaviy resurslari tarkibi ham tashkiliy-huquqiy shakl, mulkchilik turi va xo’jalik faoliyati yo’nalishiga qarab farqlanishini anglatadi¹. “O’zbekiston Respublikasidagi korxonalar to’g’risida”gi Qonun korxonalarni tashkil etish, faoliyati, qayta tashkil etilishi va tugatilishining umumiy huquqiy-iqtisodiy asoslarini belgilaydi; “Buxgalteriya hisobi to’g’risida”gi Qonun va moliyaviy hisobotning konseptual asosi esa korxona moliyaviy holati, natijalari va pul oqimlarini tizimli aks ettirishning me’yoriy bazasini yaratadi.²

Moliyaviy resurslarning iqtisodiy mohiyati ularning korxonadagi takror ishlab chiqarish jarayonini pul shaklida ta’minlashida namoyon bo’ladi. Korxona resurslari ishlab chiqarish, taqsimlash, ayirboshlash va iste’mol bosqichlari bilan uzviy bog’langan bo’lib, ularning hajmi va harakat tezligi korxonaning likvidligi, to’lovga qobiliyatligi va moliyaviy barqarorligiga bevosita ta’sir ko’rsatadi. Shu sababli moliyaviy resurslarni faqat hisob-raqamdagi pul mablag’i sifatida emas, balki foyda yaratish, xarajatlarni qoplash, majburiyatlarni bajarish va kelgusi rivojlanishni moliyalashtirish imkonini beradigan iqtisodiy salohiyat sifatida baholash to’g’riroq bo’ladi. Moliyaviy hisobotning konseptual asosida foydalanuvchilar uchun xo’jalik yurituvchi subyektning moliyaviy holati, faoliyat natijalari va pul oqimlari haqidagi axborot muhimligi qayd etilgani ham aynan moliyaviy resurslarning korxona boshqaruvidagi markaziy o’rnini tasdiqlaydi.

¹ O’zbekiston Respublikasining “Mas’uliyati cheklangan hamda qo’shimcha mas’uliyatli jamiyatlar to’g’risida”gi Qonuni.

² O’zbekiston Respublikasining “Buxgalteriya hisobi to’g’risida”gi O’RQ–604-son Qonuni. 2020-yil 24-fevral.

1-rasm. Korxona moliyaviy resurslari tarkibi diagrammasi³

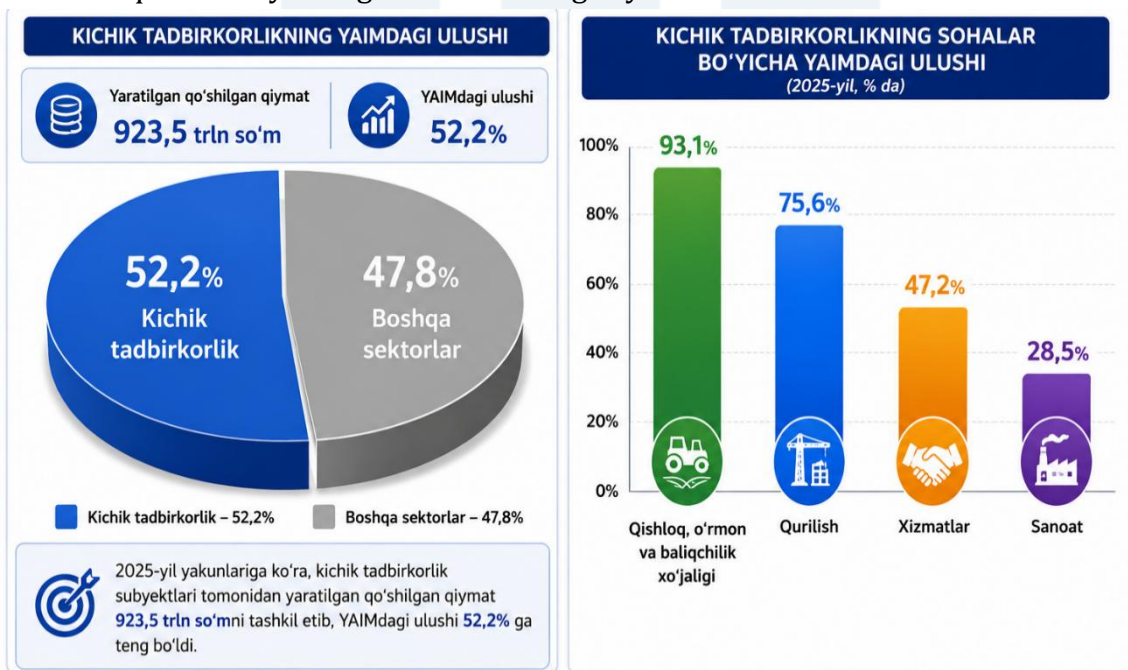
Korxona moliyaviy resurslari tarkibiy jihatdan, avvalo, ichki va tashqi manbalarga ajratiladi. Ichki manbalarga sof foyda, amortizatsiya ajratmalari, zaxira fondlari, realizatsiyadan shakllanadigan erkin pul oqimlari va boshqa ichki jamg'armalar kiradi. Ichki manbalarning afzalligi shundaki, ular korxonaning moliyaviy mustaqilligini oshiradi, qarz yukini ko'paytirmaydi va kapital qiymatini nisbatan arzon saqlashga yordam beradi. Ayniqsa sof foyda korxonaning o'zini o'zi moliyalashtirish imkoniyatini ifodalovchi asosiy manba hisoblanadi. Amortizatsiya ajratmalari esa asosiy vositalarni yangilash, modernizatsiya qilish va ishlab chiqarish bazasini tiklashda muhim ichki investitsiya manbai sifatida maydonga chiqadi.

Tashqi manbalarga bank kreditlari, qarz mablag'lari, lizing, investitsiyalar, ulushli ishtirok asosida jalb qilinadigan kapital, shuningdek ayrim hollarda grantlar va maqsadli moliyalashtirish mablag'lari kiradi. Tashqi manbalar korxonaning resurs bazasini tez kengaytirish imkonini beradi, biroq ular bilan foiz xarajatlari, moliyaviy risk, qaytarish majburiyati va kapitaldan foydalanish bahosining oshishi kabi omillar ham bog'liq. Shu sababli korxona moliyaviy boshqaruvida ichki va tashqi manbalar o'rtasidagi optimal nisbatni shakllantirish muhim vazifa hisoblanadi. Bu yerda korxonaning tashkiliy-huquqiy shakli ham muhimdir. Masalan, mas'uliyati cheklangan jamiyatlarda ustav kapitali ulushlarga bo'linadi va ishtirokchilar javobgarligi qo'shgan hissasi doirasida cheklanadi, bu esa kapital jalb qilish va moliyaviy resurslar tuzilmasiga bevosita ta'sir qiladi.

³ Ilmiy adabiyotlar asosida mualliflik ishlanmasi.

Moliyaviy resurslarning tarkibini baholashda ularning funksional yo'nalishi ham alohida ahamiyatga ega. Birinchi navbatda, ular ta'minlovchi funksiyani bajaradi, ya'ni ishlab chiqarish xarajatlari, xomashyo ta'minoti, ish haqi, logistika va boshqa joriy ehtiyojlarni moliyalashtiradi. Ikkinchidan, ular taqsimlovchi funksiyani bajaradi: daromadlar davlat, kreditorlar, mulkdorlar va korxonaning o'z ehtiyojlari o'rtasida taqsimlanadi. Uchinchi jihat — nazorat va barqarorlik funksiyasi bo'lib, moliyaviy resurslar harakati asosida korxonaning ichki moliyaviy intizomi, to'lov qobiliyati va resurslardan foydalanish samaradorligi baholanadi. To'rtinchidan, moliyaviy resurslar rivojlantiruvchi funksiyani bajaradi, chunki aynan ular investitsiya, innovatsiya va ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirishning asosiy manbai hisoblanadi. Bu funksiyalar korxona moliyasini oddiy pul aylanmasi emas, balki strategik boshqaruv obyektiga aylantiradi.

Korxona moliyaviy resurslarining shakllanishi va ulardan foydalanish darajasi makroiqtisodiy muhit bilan ham chambarchas bog'liq. O'zbekiston Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotiga ko'ra, 2026-yil 1-aprel holatida respublikada 577,2 mingta korxona va tashkilot faoliyat yuritgan, shundan 417,3 mingtasi yoki 72,3 foizi kichik korxonalar va mikrofirmalar hissasiga to'g'ri kelgan. Bu ko'rsatkich korxonalar moliyaviy resurslari masalasi, ayniqsa, kichik biznes segmentida alohida dolzarb ekanini ko'rsatadi. Chunki kichik korxonalar resurslarining asosiy qismi odatda cheklangan ichki manbalarga, qisqa muddatli aylanma mablag'larga va tashqi moliyalashtirishdan nisbatan ehtiyotkor foydalanishga tayanadi. Shu bois ular uchun moliyaviy resurslarning shakllanish manbalari, aylanish tezligi va oqilona taqsimlanishi masalalari barqaror faoliyatning bevosita omiliga aylanadi.

2-rasm. Kichik tadbirkorlikni YAIMdagi ulushi⁴.

Mavzuning amaliy ahamiyatini yanada aniqroq ko'rsatadigan jihat shuki, 2025-yil yakunlariga ko'ra kichik tadbirkorlik subyektlari tomonidan yaratilgan qo'shilgan qiymat 923,5 trln so'mni tashkil etgan va ularning YAIMdagi ulushi 52,2 foizga teng bo'lgan. Shu bilan birga,

⁴ O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma'lumotlari.

2025-yilda kichik tadbirkorlikning qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligidagi ulushi 93,1 foiz, qurilishda 75,6 foiz, xizmatlarda 47,2 foiz va sanoatda 28,5 foiz bo'lgan. Bu raqamlar korxonalarning moliyaviy resurslarini shakllantirish va ulardan samarali foydalanish masalasi alohida xo'jalik subyekti doirasidan chiqib, milliy iqtisodiyot o'sish sur'atlari, bandlik va investitsion faollikka ta'sir etuvchi omilga aylanganini ko'rsatadi. Demak, moliyaviy resurslar nazariyasini o'rganish amaliy iqtisodiy siyosat bilan bevosita bog'liq.

O'zbekiston iqtisodiyotidagi real holat bu mavzuning amaliy ahamiyatini kuchaytiradi. Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotiga ko'ra, 2026-yil 1-aprel holatida respublikada 577,2 mingta korxona va tashkilot faoliyat yuritgan, shundan 417,3 mingtasi yoki 72,3 foizi kichik korxonalar va mikrofirmalardan iborat bo'lgan. Bu shuni anglatadiki, mamlakat korporativ sektorining asosiy qismi cheklangan resurs bazasiga ega bo'lgan subyektlardan tarkib topgan va ular uchun moliyaviy resurslar tarkibi, aylanmasi va manbalar nisbatini to'g'ri boshqarish hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Moliyaviy resurslarning tarkibi va manbalarini baholashda huquqiy maydon ham muhim omildir. "O'zbekiston Respublikasidagi korxonalar to'g'risida"gi Qonunda korxonalarni barpo etish, ularning faoliyati, qayta tashkil etilishi va tugatilishining umumiy huquqiy, iqtisodiy va ijtimoiy asoslari belgilangan. Bu norma korxona moliyaviy resurslari kategoriyasining tasodifiy iqtisodiy hodisa emas, balki aniq huquqiy maqomga ega xo'jalik faoliyati doirasida shakllanishini ko'rsatadi.⁵

Shunday qilib, korxona moliyaviy resurslarini chuqur tahlil qilish quyidagi ilmiy xulosaga olib keladi: birinchidan, ular korxona faoliyatining barcha bosqichlarini pul bilan ta'minlovchi kompleks iqtisodiy tizimdir; ikkinchidan, ularning tarkibi ichki va tashqi manbalar o'rtasidagi nisbat bilan belgilanadi; uchinchidan, ushbu nisbat korxonaning moliyaviy mustaqilligi, rentabelligi va risk darajasini belgilaydi; to'rtinchidan, moliyaviy resurslarning shakllanishi va ulardan foydalanish darajasi soliq mexanizmi, huquqiy tartibga solish va makroiqtisodiy muhit bilan uzviy bog'liqdir. Shu sababli korxona moliyaviy resurslari masalasini alohida moliyaviy ko'rsatkichlar doirasida emas, balki korxona rivojlanish strategiyasi va davlat iqtisodiy siyosati bilan o'zaro bog'liq holda o'rganish ilmiy jihatdan to'g'ri yondashuv hisoblanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Vahobov A.V., Malikov T.S. Moliya. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021.
2. Vahobov A.V., Ibrohimov A.T. Moliyaviy menejment. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2022.
3. Tojiboyeva D.Q. Korporativ moliya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
4. Jo'rayev A.S. Korxona moliyasi. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.
5. Qosimova M.S. Moliyaviy tahlil. – Toshkent: Tafakkur, 2021.
6. Abdullayeva Sh.Z. Soliqlar va soliqqa tortish. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2022.

⁵ O'zbekiston Respublikasining "Korxonalar to'g'risida"gi Qonuni.